

JOHANNES DE THURÓCZ: CHRONICA HUNGARORUM II. COMMENTARIJ.

Compositus Elemér Mályusz, adiuvante Julio Kristó. 1. Ab initiis usque ad annum 1301. 2. Ab anno 1301 usque ad annum 1487. Bp. 1988, Akadémiai K. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisquae Aevorum, Series nova VIII-IX.)

A nemrégiben napvilágot látott Thuróczy-szövegkiadást teljesíti ki e két impozáns (1100 lapot meghaladó) kommentárkötet. Az Akadémiai Kiadó a kilencven éves szerző, Mályusz Elemér nevére szentelte a kiadványt, amely — az impresszumtól eltérően — 1989 nyarán került ki a sajtó alól, az utolsó pillanatban ahhoz, hogy az ünnepelt még belelapozhasson. Augusztus 25-én meghalt, miután utolsó munkája, a Zsigmond-monográfia végére pontot tett. Mályusz évtizedek, sőt, mint az előszóban maga mondja, kamaszkora óta foglalkozott Thuróczy János személyével és munkájával. Valóban, amit a műről és a szerzőről manapság tudni lehet, azt szinte mind tőle, az egyetlen komoly Thuróczy-monográfia írójától tudjuk. Kísérletei azonban, amelyek a szöveg közzétételére, magyar illetve orosz fordítására, valamint részletekbe menő kutatásainak közkinccsé tételére irányultak, nos, ezek vagy harminc esztendei szorgoskodás mellett is rendre kudarcba fulladtak, a nagy várakozást keltő vállalkozás 1965-ben végleg elakadt. Ekkor összesűrítette és 1967-ben közzétette kutatási eredményeinek esszenciáját (*A Thuróczy-kronika és forrásai*). Ez az 50–60-as években tervezett orosz nyelvű kiadás bevezetője lett volna. A magyar fordítás végül is Horváth János jóvoltából jött létre 1978-ban, sajnos, megbízható kiadás hiányában a Schwandtner-féle változat alapján, általánosságban értékes hozzájárulásul a hazai krónikás irodalom népszerűsítéséhez, de egyúttal konzerválva is egyes félreértéseket. Az érvényes latin szöveg, mint az előbb céloztam rá, 1985-ben jelent meg Galántai Erzsébet és Kristó Gyula gondozásában.

Hogy a jelen munkából az 1965-re következő évtized hozama mégsem hiányzik, az ugyancsak Kristó Gyulának köszönhető, aki Mályusz írását — jó részben saját

korábbi eredményeinek felhasználásával — 1975-ig kompletálta. (Illetve a jelek szerint addig, ameddig a korrektúra elérhető volt: 1984-es adat is akad.) Mályusz dicséretére legyen mondva, hogy a fél századdal ifjabb tudós ő vele ellenkező, őt korrigáló és cáfoló megállapításait az ő nevével fémjelzett könyvben megtűrte, ha szó nélkül nem is hagyta. Így készült el a mű végre 1981-re, és ezután már egy évtizedre sem volt szükség ahhoz, hogy a kirkatban megjelenjék.

Most tehát a kezünkben van a teljes, megbízható, értelmezett és magyarázott, minden további lépéshez és vitához kiindulópontként használható *Chronica Hungarorum*. A három kötet terjedelmén nem sokat változtatott volna, ha a bevezetésnek, vagyis összefoglalásnak szánt 200 lapos monográfia is belekerül. Akkor a forrásokra vonatkozó szétszórt adatokat együttesen is áttekinthetnének, és az egész kérdéskört a külföld is megismerhetné. Hogy mást ne mondjak, a monográfia 20 lapon beszélt a szerző életrajzáról, felkutatva mindazt, ami személyére és személyiségére fényt vet; a kommentárkötet egy szót sem veszteget erre. A külföldi érdeklődő azt a 18 sort olvashatja el Thuróczyról, amennyit a szövegkiadás bevezetője enged neki.

A kommentárokat ugyanis a külföldi szakértő publikum kedvéért Pelle Pál iradatlan munkával latinra fordította, amiért minden elismerést megérdemel. Gondolom, a sorozatszerkesztők tudnák megmondani, honnan származott e manapság meglehetősen szokatlan ötlet. A BSMRA korábbi kötetei annak ellenére sem ragaszkodtak feltétlenül a Juhász László által alkalmazott régi módihoz, hogy alig egypár lapon tájékoztatták a témában járatlan idegent a kiadott mű geneziséről. Ezt a monumentális opuszt azonban latinul senki sem fog-

ja elolvasni. Kár. Tekintettel arra, hogy a most előttünk fekvő kommentárok tárgyuknál fogva jóformán az egész középkori magyar történelmet végigkísérik, és részletekbe menően ismertetik a krónikás hagyomány keletkezésére, alakulására, összefüggéseire vonatkozó nézeteket és nézetkülönbségeket, a kiadvány jó alkalom lett volna a középkori történelmünk, történeti irodalmunk és a körülötte buzgó évszázados kutatómunka eredményeinek széles körű propagálására.

Továbbá, a latin nyelvűség itt-ott a céltevéstés képzetét is fölkelte az olvasóban. Mert ha már az elszánt specialisták legszűkebb körére vagyunk tekintettel, akkor egészen fölösleges három-négy sorban (egy lexikoncikkre hivatkozva) megmagyarázni, hogy ki volt Paulus Orosius (I. köt. 39. lap), Antoninus Florentinus (uo.) vagy Nagy Sándor (egyetlen sorban a következő lapon) és a többi, nagy számban. Annál is fölöslegesebb, mert a magyarázat néha nem is tud többet, mint amennyit maga Thuróczy, illetve a szövegkiadáshoz készült névmutató elárult már a múltkor. Thorismundusról például három helyen is olvassunk annyit, de nem többet, hogy vizigót király volt, aki 451 és 453 között uralkodott. (Mellesleg szólva, az egész munkát átlengi a didaktikus, lexikális szándék, ami természetesen, hiszen a magyar, mi több, az európai történelmet kívülről néző olvasóhoz akart volna szólni. Ezért kell magyarázgatnia, hogy mi az a Pannónia és hol van Dácia. Mintha a középkori magyar történelem enciklopédiája feküdne előttünk.)

Ezzel egyúttal azt is jeleztem, hogy a kommentárok a legapróbb részletekig, adatokig, fogalmakig, nevekig, kifejezéseikig és szavakig belemélyednek az elbeszélésbe. Szembesítik ezeket a tényekkel, a hazai és külföldi hagyománnyal, irodalmi és okleveles forrásokkal, sőt mindezek variánsaival is. Idézik és értékelik a vonatkozó szakirodalmat, számbaveszik a nézetkülönbségeket. A mű első felében (1–129. fejezet) ennek inkább irodalomtörténeti vonatkozása van, a második rész (130–262.) viszont az esemény- és társadalomtörténet egyes – Thuróczy által érintett – részletkérdéseinek tisztázásához járul hozzá. A kommentárok a néhány szónyi magyarázattól a több lapot kitevő értekezésig terjednek. A recenziótól aligha várhatja el bárki is,

hogy hasonló precizitással és hozzáértéssel búvárkodja végig a lapokat, és értékelje, megtámogassa vagy cáfolja az egyes megállapításokat. Észrevétel nyilván bőven akadna, és fog is akadni akkor, amikor a következő kutató a krónikairodalom bármely darabkájával szembekeverül. Mályuszék munkája megkerülhetetlen lesz. Ismeretes ugyanis, hogy Thuróczy a mű első, nagyobbik felében szinte szóról szóra követi vagy másolja a Krónikakompozíció előtte fekvő variánsait és az ezekhez csatlakozó folytatásokat. Így áll elő az a helyzet, hogy az ő szövegéhez fűzött jegyzet érdemben nem őt, hanem forrásait illeti, ő reá csak ott és annyiban vonatkozik, ahol válogat közöttük, vagy valamelyest eltér azoktól.

Konkrétan Thuróczyra tekintve ezeken a pontokon kapjuk a legtöbbet. A szerző(k) minden esetben rámutat(nak) az eltérésre, és megkísérli(k) annak okát is adni. Ok, persze, van sokféle. Az az igazán érdekes és a további munka előtt távlatot nyitó, amely a módosítás mögötti szándékosságra, méghozzá eszmei alapon álló szándékosságra vezethető vissza. Azok az állásfoglalások, amelyek Thuróczy és a humanizmus viszonyáról eddig kialakultak, egészen a levegőben lógtak, és jóformán nem is volt vastagabb alapjuk, mint képviselőjük megérzése. Most van konkrét fogódzó, nem is kevés. És ezek birtokában úgy látom, hogy Thuróczyt egy kicsit közelebb kell hoznunk a reneszánsz szellemiséghez. Akár éppen Mályuszsal szemben is, aki ugyan rá-rámutat ezekre az áru-ló jelekre, de azért krónikását sommásan „archaikusan középkorinak” minősíti.

Holott van Thuróczynak a forrásokhoz képest jó néhány olyan változtatása, elhagyás is, bővítés is, amely kétségkívül a „korszellem” jegyében fogant. A tárgyi eltérések esetében a könyv itt-ott (ritkán) utal is erre a tényre, érthető azonban, hogy a két történész a stiláris jegyekre nemigen hederít oda. Pedig ezek talán még a másik csoportnál is jellemzőbbek, főleg a humanizmusnak ebben a szakaszában, amelyben az újdonságot elsősorban a „stil nuovo” jelenti. Az egyes mozzanatokat külön tanulmányban kellene kigyűjteni, áttekinteni, értékelni. Erre a recenzió megint csak alkalmatlan.

A források részletes és mélyreható fel-tárása is ebbe az irányba tereli a figyel-

met. Az elemzés ugyanis nem áll meg az első lépcsőfokon, az ősforrásnál, nem elégzik meg annyival, hogy egy-egy szakasz, állítás eredetét megtalálja Hérodotosnál, Diodórosnál vagy Jordanesnél, hanem a közvetlenül felhasznált változatot is megpróbálja felderíteni. Ekkor derül ki, hogy Thuróczy az idézett ókori és középkori szerzők zömét (Ptolemaios, Strabón, Plinius, „Heticus philosophus”, Theophrastos, Cornelius Nepos és Freisingi Ottó) Enea Silvio Piccolomini, egy kisebb részét (Jordanes, Sigebertus Gemblacensis, Vincentius Bellovacensis) Antoninus Florentinus feldolgozásában ismerte meg. A közvetlenül tanulmányozott görögök (Hérodotos, a szicíliai Diodóros, Dionysios Periegetés) pedig Lorenzo Valla, Poggio Bracciolini és An-

tonio Beccaria tolmácsolásában kerültek el hozzá. (Beccaria nevét a most megjelent kötet nem említi, de Mályusz korábban — *Történelmi Szemle* 1961. 519. — bizonyította részességét a *Krónika* létrejöttében, szövegösszevetésekkel dokumentálva, hogy a görög szerző nem Priscianus, hanem Beccaria fordításában feküdt Thuróczy előtt.) Az ókoriak közül — a forráselemzés tanúsága szerint — csak Justinus, Pomponius Mela és Julius Solinus, a középkorból csak Martinus Polonus, Sevillai Izidor és Orosius szolgált számára közvetlen forrásul. E névsorból azonban Justinust törölnünk kell, mert bizonyítható, hogy az ő adatai is Enea Silvio Piccolomini (*Historia rerum ubique gestarum*) révén jutott a tudomására:

| | | |
|---|---|---|
| Justinus 2.1.5. | Enea Silvio 28. Trogus Pompeius | Thuróczy 44. Item Trogus Pompeius |
| Scytharum gens antiquissima semper habita, quanquam inter Scythas et Aegyptios diu | Scythas cum Aegyptiis | Scitas cum Egyptiis tanquam homines gentiles, qui semper mundum sine initio stetisse putarunt, de generis vetustate contendisse fatur. |
| contentio de generis vetustate fuerit... | de generis vetustate contendisse dicit. | |

Nem kell sokat számolgatni annak a megállapításához, hogy a Magyar Krónika közvetlenül felhasznált külföldi forrásai között körülbelül azonos az ó- és középkori, illetve a humanista alkotások száma. De a „középkori” jelző is inkább a szellemiségre értendő és nem a keletkezés korára, hiszen a legfontosabb, Antoninus Florentinus (†1459) a kortársak közé tarozik. Az irodalomtudomány és a humanizmus kutatás szempontjából jelentősnek találok azt a tényt, hogy a királyi kúria hivatalnokai az 1480-as években a legmodernebb feldolgozásban ismerte meg a régi szerzők túlnyomó többségét, az ókoriakat is, a középkoriakat is. Valószínű tehát, hogy a most már rendelkezésre álló adatok szisztematikus össze-

gyűjtése és feldolgozása után a Thuróczy műveltségéről kialakult kép új színezetet kap, a XV. századi magyar történetírára hatást gyakorló szellemi kör pedig a Budán tevékenykedő olaszoktól függetlenül is tetemesen bővül. Végeredményben alighanem arra a következtetésre kell majd jutnunk, hogy a reneszánsz mentalitás Magyarországon nem egyéni kezdeményezéseknek és nem idesoródott idegenek befolyásának köszönhető meghonosodását, hanem magától jött létre. Aki tudniillik arra volt kíváncsi, hogy mit írt Hérodotos a szkítákról, az Lorenzo Vallára fanyalodott, akár tetszett neki, akár nem.

Kulcsár Péter